

ЛІТЕРАТУРА

1. Мищенко, И. 30 лет со дня смерти профессора А.В.Репрева // Патологическая физиология и экспериментальная терапия. 1960. – Т.5. – С.91-92.
2. Репрев Александр Васильевич // БМЭ. – 3 изд. – М.: Сов. Энциклопедия, 1984. – Т.22. – С. 206.
3. Постоев Я. Професор А.В. Репрев // Врачебное дело. – 1928. - № 10. – С.769.
4. Альперн Д.Е. Очерки истории Харьковского медицинского института. – Х., 1969. – С.106-111.
5. Репрев Александр Васильевич. Автобиография / Бібліотека імені В.І. Вернадського, рукописний відділ, Ф. 223, оп.1, с. 4 –л.л. 1-12.
6. Профессор А.В. Репрев // Харьк. мед. журнал. – 1914. – Т.18. - № 10. – С. 369-373.
7. Профессор А.В. Репрев // Южный край, 19 ноября 1914, № 12392.
8. Чествование А.В. Репрева // Южный край, 21 ноября 1914, № 12396.
9. Розгон І. Заслуженный проф. Репрев О.В. // Ветеринарне діло. – 1930. – № 6-7 (79-80). – С. 63-64.

Королёв А.Г. Профессор А.В. Репрев – основатель Харьковской научной школы патофизиологов. *На основании изучения архивных и литературных биографических материалов освещено многогранную научную и педагогическую деятельность выдающегося учёного, педагога, заслуженного профессора Александра Васильевича Репрева.*

Ключевые слова: профессор Репрев, патофизиология, научная патофизиологическая школа, эндокринология, экспериментальная патология

Korolev A.G. Professor A.V.Reprev – the founder of the Kharkov school of sciences of pathophysiology. *On the basis of studying of archival and literary biographic materials it is shined many-sided scientific and pedagogical activity of the outstanding scientist, the teacher deserved professor Alexander Vasilyevich Reprev.*

Keywords: Professor Reprev, pathophysiology, scientific patofiziologichna school, endocrinology, experimental pathology

УДК 930.2-029:72.Безсонов+908(477.25)

ВНЕСОК ПРОФЕСОРА С. В. БЕЗСОНОВА У ВИВЧЕННЯ РОЗВИТКУ МОНУМЕНТАЛЬНОГО АНСАМБЛЮ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ

Черняхівська О.М.

(Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник)

У статті висвітлено маловідомий аспект наукової діяльності видатного вченого, першого директора Інституту історії та теорії архітектури АА УРСР, доктора архітектури С. В. Безсонова, який у післявоєнну добу здійснив комплексне дослідження становлення архітектури Києво-Печерської лаври у історичному контексті. У публікації у науковий обіг введено документальні джерела з державних архівів України.

Ключові слова: С. В. Безсонов, Києво-Печерська лавра, Інститут історії та теорії архітектури АА УРСР, історія архітектури

Метою роботи є висвітлення вагомого внеску доктора архітектури, професора, дійсного члена Академії архітектури УРСР, члена-кореспондента Академії архітектури СРСР Безсонова (Бессонова) Сергія Васильовича (01.07.1885, с. Луцьково Калузької губернії – 01.05.1955, м. Москва) у вивчен-

ня архітектурного розвою головної православної святині – Києво-Печерської лаври (1051) протягом сторіч. Вчений передусім відомий дослідженнями російської архітектурної школи кінця XVII – початку

XIX ст., комплексів поміщицьких садиб, творчості найяскравіших представників стилю російського класицизму – В. Баженова, І. Старова, М. Казакова [11]. Він був головним редактором першого навчального курсу з історії російської архітектури (1951 р., 2-е видання – 1956 р.), який вважається не тільки неперевершеним підручником для архітектурних вишів, але й фундаментальною науковою працею, що досі не втратила актуальність [36]. Як завідувач кафедри музеєзнавства Московського держуніверситету на початку 1930-их рр. він також опікувався пам'яткоохоронними питаннями, підготовкою музейних кадрів, вносив пропозиції щодо необхідності запровадження стрункої системи музейної освіти.

У 1945 р. С. Безсонов прибув з Москви до Києва з дорученою йому Президією АА СРСР відповідальною місією: взяти участь у організації української філії АА СРСР – Академії архітектури УРСР, першим президентом

якої став В. Заболотний. Перед Інститутом були поставлені відповідальні завдання вивчення архітектурної спадщини республіки, участі в охороні й реставрації пам'яток архітектури, дослідження вузлових питань теорії архітектури, популяризації архітектурної спадщини серед широких кіл громадськості. Вчений став одним з перших дійсних членів АА УРСР, членом редколегії “Вісника Академії архітектури УРСР” з моменту заснування видання. Авторитетний історик архітектури з великим досвідом наукових досліджень, він докладав багато зусиль до становлення і подальшого розвитку Інституту. У вересні 1946 р. за наказом Міністра вищої освіти СРСР було утворено Раду Академії архітектури УРСР, до якої увійшов і Безсонов С. В. [2, с. 45]. Порівняно недовго перебуваючи в Україні, вчений з ентузіазмом вивчав особливості місцевої архітектури, збирав матеріал для опрацювання. Він писав розвідки про архітектуру Західної України, східних слов'ян, Андріївської церкви у Києві. Публікував він їх переважно у Москві.

Загальний вигляд Києво-Печерської лаври після вибуху Успенського собору (1941 р.)

Проблема розвитку архітектурного ансамблю найдавнішого і найшанованішого монастиря – Києво-Печерської лаври в архітектурно-історичному аспекті на момент створення Академії архітектури УРСР та Інституту історії і теорії архітектури (1945) залишалася

недостатньо опрацьованою. До цього тема досліджувалася надзвичайно нерівномірно, спорадично, і тому майже перша спроба узагальнюючого аналізу розвитку лаврського архітектурного ансамблю, здійснена С. Безсоновим, на той час може вважатися науковим проливом. Цьому сприяла унікальна можливість поглибленого вивчення лаврських пам'яток (передусім розташованих на території Верхньої лаври) у контексті процесу наукової реставрації пам'яток державного музейного історико-культурного комплексу одразу після завершення Великої Вітчизняної війни. А вже одним з завдань перед новоствореною АА УРСР постало здійснення наукового керівництва з розбирання руїн, консервації блоків, у т.ч. Іоаннобогословського приділу головної святині монастиря – Успенського собору, зруйнованого вибухом 3 листопада 1941 р. [1, арк. 7], чим безпосередньо займалися передусім співробітники Держзаповідника “Киево-Печерська Лавра”.

Відомо, що вчений особисто брав участь у реставраційних нарадах щодо Успенського собору, які відбувалися у заповіднику. Свідчення цього – протокол засідання комісії з питань дослідження і розбирання його руїн від 25.10.1946 р., у якому брав участь і С. В. Безсонов. “Присутствовали – действительные члены АА УССР проф. *Безсонов С. В.* и *Неровецкий А. И.*, начальник Управления по делам архитектуры при СНК УССР инженер *Граужис Я. И.*, директор Софийского заповедника архитектор *Говденко Г. И.*, начальник инспекции охраны памятников Управления по делам архитектуры при СНК УССР архитектор *Нельговский Ю. А.*, старший инженер 2-й конторы Треста передвижки зданий архитектор *Любимов Л. К.* и т.д. “Під час дискусії *Безсонов С.* відмітив, що “сейчас основной задачей раскопок руин Успенского собора является возможно полное

сохранение частей здания для проведения в дальнейшем исследовательской работы (Систематизация исторических источников для дальнейшего изучения)...”. [3, арк. 14-16].

Згідно з персональним планом робіт на 1946 р. С. Безсонов повинен був опрацювати наукову тему “Великая Успенская церковь”. Однак “Рабочее помещение Институт получил только в середине ноября 1946 г., но рабочими местами обеспечено только половина из 15 штатных и 3 сотрудников по штатному соглашению (всего 18)”. “Тема “Великая Успенская церковь” (авт. С. Безсонов) выполнена на 60% и перенесена на 1947 г. в связи с приостановкой археологических разборок развалин церкви. Его статья о Киево-Печерской лавре печатается в изд-ве “Мистецтво” [4, арк. 47]. З індивідуального звіту С. Безсонова за 1946 р. ми дізнаємося, що йшлося про текст до збірки літографій художника Пашенка “Заповідник – Киево-Печерська лавра”. Варто також відмітити, що автор у другій половині 1946 р. “довго хворів”. Рішенням засідання Президії АА УРСР від 14.11.1946 р. у зв'язку з хворобою директора Інституту теорії і історії архітектури Безсонова С. В. і незавершенням розкопок у Лаврському заповіднику постановлено перенести закінчення теми “Великая Успенская церковь Киево-Печерской лавры” на 1947 год [5, арк. 67]. У тематичному плані видань АА УРСР на 1947 р. читаємо, що заплановане видання монографії Безсонова С. “Успенська церква Києво-Печерської лаври” обсягом 7 аркушів тиражем 2000 екз. [6, арк. 316]. Нам відомо, що вказана монографія видана не була з невідомих причин. О. В. Сіткарьова підсумувала: “вивчення С. В. Безсоновим іконографічних джерел дало змогу конкретизувати уявлення про архітектуру собору в різні періоди його будівельної історії” [10, с. 64].

Вважаємо, ця робота стала першим етапом для підготовки фундаментальної праці Безсонова С. “Архітектура Києво-Печерської лаври в її історичному розвитку”, яка почала згадуватися в документах 1947 р. У “Віснику Академії архітектури УРСР” читаємо : “В 1947 р. будуть підготовлені... монографія про архітектурний комплекс Печерської лаври...”[7, с. 35]. З огляду на те, що інформації щодо цієї лаврської головної наземної культової споруди у цьому дослідженні дуже багато, зібраний і опрацьований матеріал про Успенський собор увійшов до нього.

Два машинописні екземпляри неопублікованого безсонівського дослідження “Архитектура Киево-Печерской лавры в ее историческом развитии”, датованого 1947–1948 рр., протягом тривалого часу зберігаються у Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику. На жаль, у наявних текстах є істотний недолік: з невідомих причин не зберігся науково-допоміжний апарат та ілюстрації, хоча номери посилань на примітки у тексті присутні. Вказаний маловідомий машинопис, однак, вивчали науковці-історики і архітектори радянського і пострадянського періоду [8; 9; 10; 11], чий професійний шлях був пов'язаний з Києво-Печерським заповідником. Нині з дослідженням ознайомлюються науковці, методисти і екскурсоводи Заповідника. Воно залишається вартим уваги більш широкого кола сучасних дослідників, які студіюють питання історії давньоруської і української архітектури та розвитку архітектури найдавнішого і найшановнішого вітчизняного монастиря.

Робота над темою просувалася повільно. Причиною цього було те, що Безсонов багато хворів. Президія АА УРСР від 27 березня 1947 р., беручи до уваги заяву Безсонова С. В. щодо переведення його на тимчасову інвалідність, постановила задовольнити його про-

хання і звільнила на рік від обов'язків директора Інституту Історії і теорії архітектури і перевела його (на його ж прохання) на посаду керівника сектору історії і теорії. Його головування у вчентій Раді Інституту було збережене. Також його було затверджено відповідальним редактором редколегії збірки матеріалів історії української архітектури. Тимчасово виконувати обов'язки директора Інституту було доручено Юрченку П. Г. [12, арк. 111]. Керуючись звітом комісії з перевірки роботи установ АА УРСР у першому півріччі 1947 р. (голова – Лисенко М. Г., члени – Князівський П. М., Фрумін Г. І. та Манучарова Н. Д), Президія АА УРСР на засіданні від 07.08.1947 р. постановила у зв'язку з хворобою професора Безсонова укріпити склад виконавців теми “Архітектура КПЛ” [13, арк. 84]. Згодом її завершення було перенесене на травень 1948 р. Про це свідчить план наукових праць Інституту історії і теорії архітектури у контексті підготовки Матеріалів до історії архітектури Київської Русі і попередніх періодів, де запланована робота “Архітектура КПЛ” *тільки під авторством С. Безсонова* / Монографія – 7 друкованих аркушів. Термін – 1.10.1947–1.05.1948. [14, арк. 40]. Зазначимо, що робота Безсонова “Архітектура Лаври” на 01.01.1948 р. була виконана на 80% [15, арк. 151].

Розповідаючи про великі проблеми, які вже на початку 1948 р. спіткали С. Безсонова, критику, якої безпосередньо в Україні зазнав його творчий доробок передусім стосовно вивчення українських пам'яток, варто нагадати, що у республіці у 1946–1949 рр. тривала кампанія, очолювана секретарем ЦК ВКП(б) А. Ждановим і його намісником в УРСР – першим секретарем ЦК КП(б)У Л. Кагановичем. Ідеологічних утисків зазнала зокрема українська історична наука. У серпні 1947 р. вийшла Постанова ЦК КП(б)У “Про політичні

помилки і незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР”. Були піддані гострій критиці праці, створені під час Великої Вітчизняної війни “Короткий нарис історії України” під редакцією С. Белоусова, К. Гуслистого, М. Петровського, М. Супруненка, Ф. Ястребова, перший том “Історії України” під редакцією М. Петровського “за спроби відродження буржуазно-націоналістичної схеми історії України Грушевського”. У документі зазначалося, що вказані праці складені в антимарксистському дусі і містять грубі політичні помилки та перекручування буржуазно-націоналістичного характеру [16, с. 80-83]. Переслідувалися і звільнялися з роботи фахівці.

Дісталось й дійсному члену АА УРСР та члену-кореспонденту АА СРСР, росіянину за національністю і мешканцю Москви. З архівних матеріалів дізнаємося, що поштовок був вихід у світ у газеті “Київська правда”, №9 від 9 січня 1948 р. статті Л. Петрова “Апологети буржуазного націоналізму”, де гостро критикувалася робота С. Безсонова “Архітектурні зв’язки східного слов’янства в XI–XII с.”, яка вийшла друком у “Віснику Академії Архітектури УРСР” ще на початку 1946 р. Дізнавшись про це, Безсонов 28 січня у своєму листі до Президії АА УРСР писав про отримання постанови, але зауважив, що не має стенограм виступів науковців, які критикували його роботу; статтю Петрова він вважає антинауковою, просить Президію призначити авторитетного науковця для розгляду праць, про які йшла мова. Він написав так: “Я не боюсь наукової і політичної критики, так як не зустрічаю її по моїх роботах в Москві, але мене безпокоїть той нездоровий тон, який звучить в статті Петрова. Якщо і виступлення були в цьому роді, то авторитет академії потребує введення прийомів характеру критики в нормальне русло.

Тогда научная правда несомненно восторжествует”. Незадовго до цього, 23.01.1948 р. він писав до Заболотного: “Мне непонятно, как подобная статья была опубликована без предварительного ознакомления с нею хотя бы вас, который бы сразу понял те передержки, которыми статья избилует”. “Ведь, помимо литературного выпада, здесь задета моя ученая честь и безпорочное ученое имя человека 30 лет работающего и печатающего по всему Сов. Союзу” [15, арк. 335-342]. У своєму листі від 23 січня 1948 р.

Безсонов пише: “Смело приписывая мне научные связи с украинским национализмом Петров совершенно оставил без внимания, что я по своей национальности РУССКИЙ, что я постоянно проживаю и работаю в Москве, никаких связей и знакомств с украинскими националистами не имел, в Киев начал приезжать только с организацией Академии архитектуры в 1945 году, говорить и писать по украински не умею, в своих многочисленных, печатных работах, вышедших за 30 лет Советской власти, взглядов украинских националистов не разделял”. Він пише, що основну частину своєї критики автор статті будує на слові “Україна”, яке звісно не могло використовуватися у давньоруський період. Безсонов пояснює, що вжив цей термін для зазначення території, про яку йшла мова, а не з точки зору етнології. Вчений писав, що деякі терміни, нібито вживані у його роботі, в чому його звинувачує критик, насправді там взагалі відсутні [17, арк. 80].

У доповіді президента Академії В. Заболотного “Об идеологической направленности и партийности в научных работах по истории и теории архитектуры” на засіданні Президії АА УРСР від 19.02.1948 р. серед іншого пролунала різка критика праць Безсонова. Президія порекомендувала поважному науковцю відповідально пере-

дивитися його роботи з позицій радянського вченого та надати Президії пропозиції щодо виправлення помилок. Президія зобов'язала Інститут теорії та історії архітектури організувати переробку, редагування та широке обговорення праці з архітектури Андріївської церкви з наступним затвердженням її на вченій раді інституту. Рішення широко обговорити на робочих нарадах всіх інститутів. Також незадовільною визнавалася робота “Вісника АА УРСР”, та були внесені зміни у його редакційний склад, з якого С. Безсонова було виключено [18, арк. 85-87].

Після такого рішення Президії і критичного виступу на засіданні академіка В. Заболотного у “Віснику Академії архітектури УРСР”, № 1 від 1948 р. виходить розгромна стаття зав. відділу кадрів, секретаря парторганізації Академії архітектора Г. Лебедева, де вченого звинуватили у “некритичному використанні псевдонаукових праць М. Грушевського та інших буржуазних націоналістів... які були на послугах у австро-німецького імперіалізму... Проф. Безсонов вказує на перекручене висвітлення історії української архітектури буржуазними націоналістами, але фактично погоджується з неправдивими твердженнями про самотність української архітектури... С. В. Безсонов, який проживає у Москві, весь час був у курсі критики його праць..., дав самокритичну рецензію на свою книгу “Архітектура Західної України”... В роботі (*“Архітектурні зв'язки східного слов'янства” – авт.*) часто цитуються такі матеріали літопису в яких безмірно в ідеалістичному світлі вихвалялась тільки князя верхівка і, таким чином, зовсім не згадується про головного виробника матеріальних і культурних благ – про народ. ...Наукова критика помилок у працях С. В. Безсонова і ряду інших наукових працівників повинна допомогти їм створити справжні

наукові праці” [19, с. 41-44]. У цій же роботі пише Лебедев, щодо будівництва Успенського собору Києво-Печерської лаври, автор зауважив, що храм споруджувався за спільної участі всіх соціальних прошарків тодішнього суспільства – від князя Святослава, який пожертвував гроші, ченців до майстрів різних національностей. Таким чином, стверджує він, у викладенні відсутня марксистська теорія класової боротьби.

Все це не могло негативно не позначитися на моральному і без того далеко не бездоганному фізичному стані автора у процесі підготовки ним дослідження про архітектурний ансамбль Києво-Печерської лаври. С. Безсонов, який перебував у Москві, написав у Президію прохання надати дозвіл публікувати цю працю там. Президія АА УРСР від 20.05.1948 р., базуючись на доповідній записці в.о. директора Інституту історії і теорії архітектури Юрченка згідно з планом робіт на 1948 р. надала дозвіл про публікацію наукової праці Безсонова “Архітектура Києво-Печерської лаври” у видавництві АН СРСР та “Андріївська церква у Києві” у видавництві АА СРСР, але обов'язково вказати у підзаголовку “Академія Архітектури УРСР” та “Інститут Історії і теорії архітектури”. Однак вирішено було “просити Безсонова С. до передання рукопису у видавництво АН СРСР надати роботу на обговорення Ради Інституту історії і теорії архітектури і затвердження Президії АА УРСР” [18, арк. 221-222].

Безсонов С.В. у персональному звіті за роботу у 1948 р. доповів, що виконав перші чотири глави монографії про Києво-Печерську лавру в її історичному розвитку – 7 друкованих аркушів. Крім того, ...прочитав 2 наукові доповіді в архітектурному секторі Інституту історії мистецтв АН СРСР, одну з них щодо архітектури

Києво-Печерської лаври XI–XIII ст. [20, арк. 79].

У плані науково-дослідних робіт на 1949 р. по АА УРСР у контексті розробки теми “Історія архітектури України” вказано: “Изучение архитектурного комплекса Киево-Печерской лавры в ее историческом развитии имеет большое значение для составления истории архитектуры Украины. В 1947–1948 гг. проведено обследование памятника, накоплены литературные, архивные и графические материалы. В 1949 г. заканчивается оформление текста монографии, в которой предусматривается разработка вопросов архитектуры Киево-Печерской лавры с первых дней ее существования до XX века. Монография объемом в 6 печ. листов. Срок – 1.10.1947 г. – 1.11.1949 г. Отдельное издание совместно с АА СССР (Безсонов С. В., Сытина Т. М.)” [21, арк. 15]. На початку 1949 р. критика “повільності у просуванні результатів робіт, ідеологічних та ін. похибок” у т.ч. у Безсонова з боку АА УРСР тривала. Це видно з протоколу засідання її Президії від 6.01.1949 р. [22, арк. 5]. У звіті в.о. директора Інституту історії і теорії архітектури АА УРСР Грабовського І. за перше півріччя 1949 р. повідомляється, що Безсонов С. зі своєю помічницею Ситіною перебуває у Москві і фактично не може брати достатньої участі у роботі Інституту, що дуже необхідно. Щодо виконання планової теми “Архітектура Києво-Печерської лаври”, від її авторів не надходило звітів останні два місяці, а надіслані глави ще не прорецензовані дійсним членом АА СРСР Н. Северовим [23, арк. 46].

Але у звіті Інституту історії і теорії архітектури АА УРСР вже за 3-ій квартал 1949 р. щодо виконання планової теми С. Безсоновим та

Т. М. Ситіною повідомляється, що закінчений підбір ілюстративного матеріалу та всі віддруковані п’ять глав дослідження у першій редакції надіслані до Інституту для редакційних зауважень. “За планом друк передбачений у видавництві АА СРСР, але згідно з проханням автора – у видавництві АА УРСР” [24, арк. 145-146]. У письмовому звіті Безсонова С. В. за 1949 р. вже зазначається, що він написав монографію “Архітектура КПЛ в її історичному розвитку” згідно з планом АА УРСР [25, арк. 78]. На засіданні Президії АА УРСР від 15 грудня 1949 р. вирішено “затвердити для розгляду в Президії АА УРСР тему Безсонова С. “Архітектура Києво-Печерської Лаври”, завершено у 1949 р. [26, арк. 70].

У плані видань наукових робіт АА УРСР на 1950 р. зазначена монографія С. В. Безсонова “Архітектура КПЛ в її історичному розвитку” з анотацією: “Книга являє собою нарис архітектури Києво-Печерської Лаври з перших днів її існування до XX ст. Наведені матеріали обслідування пам’ятки на основі літературних і архівних матеріалів. Робота становить інтерес для істориків, архітекторів і художників”. Там само вказується обсяг: 20 друкованих аркушів, і термін здачі – жовтень 1950 р. [27, арк. 59]. Ті ж самі дані, а також тираж книги – 1000 екземплярів фігурують у плані Видавництва АА УРСР на 1950–51 рр. [24, арк. 179].

З 01.04.1950 р. С. Безсонова, який проживав у Москві, було звільнено з роботи в Інституті за власною заявою у зв’язку з переходом на пенсію [28, арк. 172]. Але зв’язки його з Академією не перервалися, він і надалі як дійсний член АА УРСР щорічно надсилав до Президії звіти про свою роботу. Деякі з

них зберігаються у ЦДАВО України. Того ж року до обговорення безсонівського дослідження було залучено фахівців музею-заповідника “Киево-Печерська Лавра”. У протоколі робочої наради науковців Інституту історії і теорії архітектури від 19.04.1951 р. зазначено, що протягом 1950 р. у Інституті двічі обговорювалася робота С. В. Безсонова “Архитектура Киево-Печерской Лавры в ее историческом развитии” з залученням наукових співробітників Лаврського заповідника [29, арк. 188], де навіть була створена “комісія з роботи над рукописом академіка С. Бессонова” [30, арк. 41-42]. Було вирішено, крім іншого, додати до дослідження окрему главу у виконанні директора Держзаопідника І. О. Корнієнка під назвою “Историко-архитектурные памятники Заповедника-музея “Киево-Печерская Лавра” на службе повышения политического и культурного уровня народных масс (1926–1950)” [30, арк. 25]. Вказана праця зараз зберігається у науковій бібліотеці Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника. Сумнівно, що до додатку “Лавра – советский музей” останнього варіанту безсонівського рукопису з неї щось потрапило, адже про допомогу Корнієнка Сергій Васильович у рукописі нічого не зазначив. Тим більше, ціла окрема згадана глава в ньому відсутня. У плані Заповідника на 1951–1955 рр. було зазначено видання “Архитектуры КПЛ в историческом ее развитии” (робота написана академіком т. Бессоновым с участием работников заповедника) підготовлена к печати – 22 печатных листа” к маю 1951 г. Исполнитель – академик Бессонов. Участвует Институт истории и теории архитектуры, Заповедник-музей “КПЛ” [31, арк. 79].

У фонді Державної архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного (Київ) автором статті виявлений недатований машинописний варіант рукопису С. В. Безсонова “Архитектура Киево-Печерской лавры в ее историческом развитии” вже з наявним науково-допоміжним апаратом – примітками, посиланнями на використані джерела, а також орієнтовним списком ілюстрацій. Порівнюючи тексти, які дещо різняться, встановлено, що це більш пізній, дороблений варіант вказаної праці, який готувався автором до видання (вірогідно, 1953–1955 рр.). На те, що це більш пізній варіант, вказує і ремарка російською мовою, зроблена від руки на початковому аркуші: “Получено из Государственного издательства литературы по строительству и архитектуре 24.08.1955”. Це московське видавництво, але нагадаємо, що до цього планувалося надрукувати монографію у Києві, у видавництві АА УРСР. Там само перед текстом стоїть штамп “Державний музей архітектури і будівельної техніки”.

У процесі порівняльного аналізу обох варіантів з’ясувалося, що віднайдений у бібліотеці ім. Заболотного текст більш розлогий, має додаткові дані, що взяті автором з архівних справ і літератури, у т.ч. датованої 50-ми рр. ХХ ст., які не використовувалися під час створення Безсоновим С. першого варіанту 1948–1949 рр. Крім того, у більш ранньому варіанті є авторське прохання до дослідників робити йому зауваження і пропозиції щодо розкриття теми перед тим, як віддати роботу до друку. Зокрема, як видно з авторських приміток пізнього варіанту, дослідження збагатилося додатковим матеріалом завдяки допомозі, наданій досліднику колишнім директором, а згодом завідуючим відділом охорони пам’яток

Державного історико-культурного заповідника “Кієво-Печерська лавра” Д. Ф. Красицьким та Корж, які вказали автору на архівні матеріали з ЦДІАК України. Про допомогу цих дослідників автор зазначив у примітках. Також Сергій Васильович, і надалі тісно перебуваючи у контакті з Інститутом історії і теорії архітектури, проінформував у доробленому дослідженні щодо найновіших результатів розкопок. Про них йде мова у звіті Інституту за 1951 р.: “Научные сотрудники института приняли участие в археологических изысканиях на территории Киево-Печерской лавры, что дало следующие результаты: определена конфигурация древних стен Лавры, предположительно XII ст., произведены их обмеры, и подготовлена статья в Вестнике АА УССР” [32, арк. 30].

У дослідженні, як вже зазначалося, багато місця приділено розповіді про головну святиню монастиря – Успенський собор. У останньому варіанті інформація про нього була дещо змінена. Припускаємо, що автор міг скористатися даними наукового звіту співробітників Інституту історії і теорії архітектури, написаного за результатами досліджень решток архітектурної пам’ятки у 1953 р. [33, арк. 14]. З іншого боку, у останньому варіанті машинопису апелювання до творів М. Грушевського відсутнє.

Структура більш пізнього варіанту також має відмінності від попереднього – у ньому трохи змінена розбивка за періодами, історіографічна глава розташована наприкінці, а не на початку, з’явився вже згаданий додаток “Лавра – советский музей”.

Відомо, що Безсонов С. В. помер 1 травня 1955 р. у Москві, і після його смерті процес видання книги було при-

пинено. Машинописний екземпляр праці з московського Державного видавництва з будівництва і архітектури потрапило до Музею архітектури і будівельної техніки, підпорядкований Інституту історії і теорії архітектури Академії будівництва і архітектури УРСР. Після припинення діяльності Науково-дослідного інституту історії та теорії архітектури і містобудування Мінрегіонбуду України (23.08.2007 р.), він потрапив до Державної архітектурно-будівельної бібліотеки у м. Києві ім. В. Г. Заболотного, якою також опікувалося Міністерство.

До своєї смерті зав. кафедри історії архітектури і мистецтва Московського архітектурного інституту професор С. Безсонов опікувався питаннями вивчення і популяризації лаврських пам’яток. У звіті про роботу Держзаповідника “Кієво-Печерська лавра” за 1952 р. зазначено: “В истекшем году были начаты архитектурно-археологические раскопки руин памятника древнерусского зодчества – Успенского собора, разрушенного гитлеровскими захватчиками в 1941 году. Для участия в исследовательских работах были привлечены научные работники Института истории и теории архитектуры АА УССР, специалисты Управления по делам архитектуры при Совете Министров УССР и гор. Киева. При разработке плана исследовательских работ непосредственное участие принимали научные сотрудники и специалисты этих учреждений, а также были получены письменные рекомендации из Москвы академика С. В. Безсонова как специалиста по истории Лаврского архитектурного ансамбля” [31, арк. 6]. В 1952 р. С. Безсонов “по просьбе музея-заповедника Киево-Печерская лавра написал для музея ста-

тью: “К вопросу о постановке работы по разбору руин великой Успенской церкви Киево-Печерского музея заповедника”. Экземпляр статьи послал для напечатания в редакцию “Вісника” Академии архитектуры УССР, на что до сего времени не получил никакого ответа” [34, арк. 5]. У рік смерті науковця (1955) у Києві виходить друком короткий путівник “Київський державний заповідник-музей “Киево-Печерська Лавра” авторства співробітників Заповідника Деміна В. Г., Крикотуна В. М., Петренка М. З., Шиденка В. А. під загальною редакцією доктора архітектури Безсонова С. В. Відомо, що науковим редагуванням путівника вчений займався у 1954 р. Видання не втратило своєї актуальності і згодом. Так, у 1971 р. на його базі у видавництві “Мистецтво” видано путівник “Киево-Печерский государственный историко-культурный заповедник” російською мовою, а у 1975 р. – англійською. Ці некольорові ілюстровані

видання містять багато фактажу, який досі активно використовується для підготовки екскурсій, методичних розробок і путівників по пам’ятках Заповідника, наукових досліджень.

Безсонов С. В. у Заповіднику “Киево-Печерська Лавра” вважався досвідченим фахівцем, до його точки зору прислухалися, музейники цінували його знання і досвід. На рівні АА СРСР С. Безсонов був беззаперечним авторитетом у справі дослідження історії української архітектури. Цікаво, що саме йому було довірено прочитати доповідь “Расцвет украинской архитектуры в период воссоединения Украины с Россией” на урочистому засіданні Президії Академії архітектури СРСР 11.05.1954 р., присвяченому 300-річчю возз’єднання України з Росією, у якій вчений особливу увагу приділив розвитку архітектури Києво-Печерської лаври у XVII–XVIII ст. [35].

ЛІТЕРАТУРА

1. Держархів м. Києва – Ф. 1517. – Оп. 1. – Спр. 17.
2. Офіційна хроніка // Вісник Академії архітектури УРСР. – 1947. – № 1.
3. Держархів м. Києва – Ф. 1517. – Оп. 1. – Спр. 32.
4. ЦДАВО України. – Оп. 1. – Ф. Р-4802. – Спр. 21.
5. Там само. – Спр. 13.
6. Там само. – Спр. 15.
7. Наукові повідомлення // Вісник Академії архітектури УРСР. – 1947. – № 3.
8. Корж Л. П. Уточнение датировок отдельных памятников архитектуры Киево-Печерского государственного историко-культурного заповедника на основе архивных и литературных источников (1971) / Л. П. Корж // Лаврський альманах. Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури: Зб. наук. праць. – Вип. 15. – К.: НКПІКЗ, 2006. – С. 128-137.
9. Сіткарьова О. В. Архітектура Києво-Печерської лаври кінця XVIII – XX століття / О. В. Сіткарьова. – К.: Головкивархітектура; НДІТІ-АМ, 2001. – С. 16.
10. Сіткарьова О. В. Успенський собор Києво-Печерської лаври / О. В. Сіткарьова. – К.: Свято-Успенська Києво-Печерська Лавра, 2000. – С. 60-64.
11. Кілессо С. К. Безсонов Сергій Васильович / С. К. Кілессо // Енциклопедія сучасної України. – 2003. – Т. II. – С. 420.
12. ЦДАВО України. – Ф. Р-4802. – Оп. 1. – Спр. 26.
13. Там само. – Спр. 27.

14. Там само. – Спр. 785.
15. Там само. – Спр. 41.
16. У лещатах тоталітаризму: перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936-1956 рр.) // 36. документів і матеріалів: У 2. ч. / Упор. Р. Я. Пиріг [та ін.]; відп. ред. В. А. Смолій. – К. : НАН України, Інститут історії України, 1996. – Ч. 2: 1944–1956 рр.
17. ЦДАВО України. – Ф. Р-4802. – Оп. 1. – Спр. 42.
18. Там само. – Спр. 39.
19. *Лебедев Г. О.* Про ідеологічний напрям у роботах Академії архітектури / *Г.О. Лебедев* // Вісник Академії архітектури УРСР. – 1948. – № 1.
20. ЦДАВО України. – Ф. Р-4802. – Оп. 1. – Спр. 70.
21. Там само. – Спр. 786.
22. Там само. – Спр. 64.
23. Там само. – Спр. 72.
24. Там само. – Спр. 73.
25. Там само. – Спр. 96.
26. Там само. – Спр. 66.
27. Там само. – Спр. 788.
28. Там само. – Спр. 119.
29. Там само. – Спр. 121.
30. Держархів м. Києва. – Ф. 1517. – Оп. 1. – Спр. 112.
31. Там само. – Спр. 110.
32. ЦДАВО України. – Ф. Р-4802. – Оп. 1. – Спр. 145.
33. Там само. – Спр. 179.
34. ЦДАВО України. – Ф. Р-4802. – Оп. 1. – Спр. 201.
35. *Безсонов С. В.* Расцвет украинской архитектуры в период воссоединения Украины с Россией / *С.В. Безсонов* // Архитектурное наследство. – 1957. – № 8. – С. 25-48.
36. Електронний ресурс http://www.marhi.ru/kafedra/detail.php?ID=1096&phrase_id=1553652

Черняховская Е.М. Вклад профессора С. В. Безсонова в изучение развития монументального ансамбля Киево-Печерской лавры. *Освещен малоизвестный аспект научной деятельности выдающегося ученого, первого руководителя Института истории и теории архитектуры Академии архитектуры УССР, доктора архитектуры С. В. Безсонова, осуществившего в послевоенный период комплексное исследование становления архитектурного ансамбля Киево-Печерской лавры в историческом контексте. В статье в научный оборот вводятся документальные источники из государственных архивов Украины.*

Ключевые слова: Безсонов С.В., Институт истории и теории архитектуры АА ССР, Киево-Печерская лавра, история архитектуры

Chernyakhivska O.M. Prof. Serghij Bezsonov's contribution to Kyiv-Pechersk Lavra architectural development study. *A little-known aspect of the first Head of the Institute of History and Theory of Architecture of the Academy of Architecture of the Ukr.SSR, Prof. Bezsonov's activity in the postwar period is being traced. The scientist made a comprehensive study of Kyiv-Pechersk Lavra architectural ensemble development in the historic context. Documentary sources from the Ukrainian state archives are introduced in the article.*

Keywords: Bessonov S.V., Institute for the History and Theory of Architecture AA SSR, Kiev-Pechersk Lavra, history of Architecture